

fukaha ihtilâflarına yer veren eserlerde (meselâ bk. İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, XXX, 42) kaydedilmiştir. Ebû Yûsuf ve Şeybânî, *Kitâbü'l-Âşâr*'larında Nehaî'nin görüşlerine diğer tâbiîn âlimleriyle mukayese edilemeyecek ölçüde geniş yer verirler. Ayrıca bu eserlerde mevcut hadislerle tâbiîn ve sahâbeye nisbet edilen rivayetlerin önemli bir kısmı da İbrâhîm aracılığı ile nakledilmiştir (bu rivayetlerin sayısal dökümü için bk. Schacht, s. 33). Modern dönemde Muhammed Revvâs Kal'acî, *Mevsû'atü fıkhi İbrâhîm en-Neḥa'î* adıyla iki ciltlik bir çalışma yaparak (Kahire 1979; Beyrut 1986) Nehaî'nin fikhî görüşlerini derleyip değerlendirmiştir. Yazılı İslâmî literatürün ortaya çıkışından önceki döneme ait rivayetleri aksi ispat edilmедикçe genellikle hayal ürünü sayan Joseph Schacht'ın Nehaî'ye atfedilen fikhî görüşlerin büyük kısmının Hammâd dönemine ait olduğunu söylemesi, Hammâd gibi saygın bir âlimin fikhî açıdan değerli sayılan bu görüşleri kendisine nisbet etme yerine hocasına nisbet etmiş olduğu anlamına gelir ki bu iddia temelsiz ve her açıdan tutarsızdır.

Irak ehl-i re'y mektebinin teşekkülünde merkezî bir rol oynayan Nehaî, Kûfe'de özellikle İbn Mes'ûd'un etrafında başlayıp gelişen fikhî hareketin kendi dönemine kadar süren birikimini özümseyerek fikhî alanındaki görüş ve faaliyetleriyle öğrencisi Hammâd üzerinden daha sonra Ebû Hanîfe ekseninde teşekkül edecek olan Hanefî mezhebinin görüşlerine de kaynaklık etmiştir. Bu bakımdan İbn Abdülberr'in, Ebû Hanîfe'ye ait pek çok re'y ve kıyasın İbn Mes'ûd'un öğrencileri ve Nehaî tarafından paylaşıldığını söylemesi bir vâkianın tesbitidir. Şah Veliyyullah ed-Dihlevî de Nehaî'nin görüşlerini zikreden eserlere atıfla yapılacak bir karşılaştırmadan Ebû Hanîfe'nin nâdir haller dışında onun görüşleri dışına çıkmadığı sonucuna götüreceğini ileri sürmüştür (*Hüccetullâhi'l-bâliğa*, I, 419). Ancak Ebû Hanîfe'nin, içinde yetiştiği Kûfe ekolünün usulünü benimsediği ve pek çok konuda onlarla aynı düşündüğü inkâr edilemezse de bu ekolün usul ve ictihadlarını geliştirdiğini kabul etmek gerekir (Dihlevî'nin tezinin eleştirisi için bk. M. Ebû Zehre, s. 227-232; ayrıca bk. EBÜ HANİFE).

Küçükken geçirdiği bir rahatsızlık yüzünden bir gözü görmeyen Nehaî zayıf yapılı idi. Zengin olmadığı halde kılık kıyafetinden zengin sanılırdı. Hiç kimseye dinî konularda tartışmaya girmez, kendisine fetva sorulmasından hoşlanmaz, sorulmadan ve zorunlu kalmadan fetva vermezdi. Fet-

valarında helâl ve haram kelimelerini kullanmaktan kaçınır, "Mekruh sayarlardı" ya da "Müstehap görürlerdi" ifadelerini kullanırdı. Ders esnasında insanların arasına oturur, mescidde bir direğin yanına oturup ders vermesi için ısrar ediliği halde şöhretten kaçındığı için bu isteği geri çevirirdi. İbadete düşkün sâlih bir kimse olan Nehaî ihtiyacı olduğu halde zekât kabul etmez, devletin yaptığı yardımlarla ve tarla kiralayıp ziraat yapmakla geçinirdi. Ancak idarecilerin hediyesini kabul eder ve bazan da kendilerinden isterdi. Bid'atlara karşı duyarlı olan Nehaî, Câhiliye döneminde olduğu gibi cenazesinde ateş yakılmamasını ve kendisi için bir lahit yapılmasını vasiyet etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Dârimî, "Muḳaddime", 19, 21, 22, 38, 42, 45, 46, ayrıca bk. tür.yer.; Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *Kitâbü'l-Âşâr*, Karaçi 1987, s. 195, 199; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 88, 91, 250, 270-285, 330; Yahyâ b. Maîn, *et-Tarih*, II, 15-18; Ebû Hayseme Zühre b. Harb, *et-Tarihü'l-kebir* (nşr. Salâh b. Fetih Helel), Kahire 1424/2004, I, 315; II, 94, 104-106, 122, 345, 379; III, 73, 80-93, 99, 108, 124; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Koçyiğit), I, 133, 333, 428 (indeks); II, 77; Ali b. Medîni, *el-İlel* (Kal'acî), s. 46-47, 52, 75, 89; Buhârî, *et-Tarihü'l-kebir*, I, 333-334, 449; İcî, *eş-Şikât*, s. 56-57, 68, 103, 104, 126, 131-132, 145-146, 164, 173, 182, 203, 222, 325, 340-341, 431, 437, 514, 517; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâse), s. 107, 432, 463-464, 474, 587, 588, 624; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-tarih*, I, 222, 237, 713; II, 100-101, 368, 603-610, 640, 644-645, 792-793; III, 14-15, 117, 216-217, 232; IV, 12 (indeks); Ya'kûbî, *Tarih*, II, 278-279, 292; Vekî, *Aḥbârü'l-kuḍât*, II, 277-285; III, 55-57, 63, 65, 72-73; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 17, 25-26, 144-145; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, I, 8-9; Cessâs, *el-Fuṣûl fi'l-uṣûl* (nşr. Uceyl Câsim en-Neşemî), Küveyt 1414/1994, I, 198, 401; III, 108, 127, 147, 148, 150; IV, 68; Debûsî, *Takvîmü'l-edille fi'ş-şu'bi'l-fikh* (nşr. Halîl Muhyiddin el-Meys), Beyrut 1421/2001, s. 180-182, 188, 194; Ebû Nuaym, *Hilye*, IV, 219-240; İbn Hazm, *el-Iḥkâm* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Beyrut 1403/1983, VI, 107-108, 229; İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstizkâr* (nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî), Kahire 1414/1993, XXX, 42 (indeks); a.mlf., *Câmi'ü beyâni'l-ilm* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Kahire 1388/1968, II, 82, 188-189; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fakih ve'l-mütefakkih* (nşr. İsmâil el-Ensârî), Beyrut 1400/1980, I, 203, 204, 208; II, 189; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *er-Ricâl* (nşr. M. Sâdîk Âl-i Bahrülülüm), Necef 1381/1961, s. 35, 83; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 82; Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Uṣûl* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Haydarâbâd 1372 → Beyrut 1393/1973, I, 341, 355, 356, 361; II, 114; İbn Asâkir, *Tarihü Dumaşk* (Amrî), LXVII, 359-361; Kâdîhân, *el-Fetâva'l-Haniyye*, Beyrut 1980, I, 181; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 25-26; Nevevî, *Tehzîb*, I, 104-105; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 302-303, 520-529; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 177-179; Bedreddin el-Aynî, *Um-detü'l-kârî*, Kahire 1348, I, 214-215; II, 199; Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliğa* (nşr. M. Şerif Sükker), Beyrut 1990, I, 419; J. Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*,

Oxford 1975, s. 32-33, 39, 60, 86-87, 105, 232-237; M. Ebû Zehre, *Ebû Hanîfe*, Kahire 1976, s. 227-232; A'yanü's-Şî'a, II, 248-250; M. Revvâs Kal'acî, *Mevsû'atü fıkhi İbrâhîm en-Neḥa'î*: 'Aş-rüh ve ḥayâtüh, Beyrut 1986, tür.yer.; Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 3; G. Lecomte, "al-Nakḥa'î, İbrâhim", *EP* (İng.), VII, 921-922. ŞÜKRÜ ÖZEN

NEHCÜ'İ-BELÂGA

(نهج البلاغة)

Şerif er-Radi

(ö. 406/1015)

tarafından derlenen ve Hz. Ali'ye nisbet edilen çeşitli metinlerden oluşmuş antoloji.

Müellif, derlediği eserin onu okuyup belleyenlere söz söyleme sanatı kapılarının açılacağı ve edebî yeteneklerini geliştireceği kanaatini taşıdığından kitabına "belâgat yolu, belâgat çıkışı" anlamına gelen bu ismi vermiştir (İbn Ebû'l-Hadîd, I, 53-54). Eser hutbeler, hitabeler ve emir-nâmeler, resmî ve özel mektuplar, vecizeler ve öğütler olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde Allah Teâlâ'dan, Resûl-i Ekrem'den, Hz. Ali ve Ehl-i bey't'ten, dünya ve âhiretten, bazı içtimai ve iktisadî meselelerle ilk üç halifeden ve Hz. Ali zamanına ait bazı tarihî olaylardan söz eden 242 hutbe yer alır. İkinci bölüm Hz. Ali'nin Cemel Savaşı'ndan önce, savaş sırasında ve savaştan sonra yazdığı, Muâviye'ye gönderdiği mektuplar, ayrıca idarî mektuplar, emir-nâmeler, ahid-nâmeler olmak üzere yetmiş sekiz (tekrarsız altmış üç) parçayı kapsar. Hz. Ali'nin vecizelerine ayrılan son bölümde ise 498 özdeyişe yer verilmiştir. Bunlar din, iman, Kur'an, ibadet, dünya ve âhiret, akıl ve bilgi, hakikat, adalet, insanlık ve savaş gibi konularla Hz. Peygamber, Ali ve Ehl-i bey't'e dair özdeyişlerdir. Bütünü itibarıyla antolojide yer alan İslâm dininin iman, ibadet, ah-lâk ve ahkâm konuları ile çeşitli içtimai ve iktisadî meseleler, İslâm dininin insanî yaklaşımları, bazı savaşlarla tarihî olayların sebep ve sonuçları, insanın Allah'la ve diğer insanlarla olan münasebetleri ve siyaset gibi konularda bilgilendirici hususların ağırlığı farkedilmektedir. Hz. Ali'nin hilâfet konusunda kendisine haksızlık yapıldığını dile getiren (tazallüm) kısımların dışında cennet ve nimetleriyle tavus, yarasa, çekirge, karınca ve diğerlerinin ayrıntılı ve somut tasvirleri dikkat çekici niteliktedir. Eserde metinlerin çok farklı rivayetlerle nakledilmesi veya sehvî yüzünden lafız ve muhteva tekrarlarının bulunduğu görülmektedir (a.g.e., I, 53).

Ortaya çıkışından bugüne kadar eser çeşitli polemiklere konu olmuş, nakledilen sözlerin Hz. Ali'ye ait olamayacağı, derleyeni tarafından uydurulup ona nisbet edildiği veya derleyenin esere kendisinden bazı kısımlar eklediği, derleyicinin Şerif er-Radî değil küçük kardeşi Şerif el-Murtazâ olduğu gibi hususlar tartışlagelmıştır. Kitabın en mükemmel şerhini ortaya koyan İbn Ebü'l-Hadîd ile eski ve yeni bütün Şîa âlimleri sözlerin Hz. Ali'ye, derlemenin Şerif er-Radî'ye ait olduğunda birleşir. İbnü'l-Haşşâb, Radî'nin mensur eserlerinin hepsini tanıdığını, bu kitabın onun tarafından telif edilmesinin mümkün olmadığını (a.g.e., I, 204-205), çağdaş ediplerden Şekîb Arslan da kırk Radî bir araya gelse o hitabe ve mektuplardan birini bile telif edemeyeceğini belirtmek suretiyle bu görüşü teyit etmektedir. İbn Hallikân, "Radî ve kardeşi Murtazâ'nın böyle bir derleme yaptığı bilinmemektedir, onu derleyen de telif eden de aynı kişi olup eserini Hz. Ali'ye nisbet etmiştir" derken (*Ve-feyât*, III, 113) Zehebî, özellikle "el-Huṭṭebü't-Ş-Şıkkıyye"de bazı sahâbîleri lânetleyen ve şahsiyetlerini zedeleyen ifadelerin görüldüğünü, birçok yerde edebî üslûba aykırı kısımlar bulunduğunu söyleyerek fesahat ve belâgatıyla tanınan Hz. Ali'ye bu sözlerin nisbet edilemeyeceğini belirtmektedir (*Mizânü'l-İ'tidâl*, III, 124). Aynı iddiaları İbn Hacer (*Lisânü'l-mizân*, IV, 223), Kâtib Çelebi (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1991) ve Carl Brockelmann (*GAL*, I, 511; *Suppl.*, I, 704) gibi müellifler de dile getirmiştir. Ancak bu hutbe Radî'den önce Ahmed b. Muhammed el-Berkî, Abdülazîz el-Celûdî ve Ebü'l-Kâsım el-Belhî gibi müellifler tarafından da Hz. Ali'ye nisbet edilmiştir. İbnü'l-Haşşâb ile öğrencisi Musaddık b. Şebîb el-Vâsıtî, söz konusu hutbenin Radî'den 200 yıl önce yazılmış eserlerde de Hz. Ali'ye nisbetle kaydedildiğini ifade eder (İbn Ebü'l-Hadîd, I, 205-206; A'yânü's-Şî'a, I, 543-544; Abdülfettâh M. el-Hulv, V [Riyad 1975], s. 203-204). Bu konuda olumsuz görüş beyan edenler derleyicinin Radî değil Şerif el-Murtazâ olduğunu iddia ederken De Slan, eserin Bibliothèque Nationale'deki yazmasının (nr. 2423, vr. 2^b) baş tarafında geçen "Murtazâ" ifadesiyle bu iddiayı kanıtlamaya çalışmıştır. Halbuki yazmada bu isim Hz. Ali'nin sıfatı olarak geçmektedir. Ayrıca bu nüshada müellif olarak Hz. Ali'nin, derleyici olarak da Radî'nin kısa biyografilerine yer verilmiştir. Eserin Doğu ve Batı kütüphanelerinde bulunan hemen bütün yazmalarında derleyici olarak Radî'nin ismi geçtiği gibi onun *el-Mecâzâtü'n-nebeviyye* (s. 39, 40, 67,

199, 251, 391), *Ḥakā'iku't-te'vîl* (V, 167), *Telhişü'l-beyân* (s. 178) ve *Ḥaşā'ışü'l-e'imme* (s. 87) adlı eserlerinde *Nehcü'l-belâğa*'ya atıflar yapması kitabın Radî tarafından derlendiğini kanıtlamaktadır. Buna rağmen kitabın Subhî es-Sâlih neşriyle (Tahran 1395) Beyrut (1885) neşirlerinde derleyici olarak Şerif el-Murtazâ adı zikredilmiştir (antolojide yer alan sözlerin Hz. Ali'ye aidiyeti konusundaki iddialar ve bunlara verilmiş cevaplar için bk. A'yânü's-Şî'a, I, 539-545; Abdülfettah M. el-Hulv, V [Riyad 1975], s. 197-224). Antolojide yer alan sözlerin büyük bir kısmının Hz. Ali'ye ait olduğunu söylemek gerekir. Özellikle onun zamanında cereyan eden hadiselerle dair olanlar, ilim ve ahlâkî erdemler vb. konularda medih parçaları, valilerine ve devlet ricâline yazdığı mektuplar bu türdendir.

Şerif er-Radî, eserin girişinde yararlandığı kaynaklardan söz etmemekle birlikte eserin içinde bazı kitaplardan nakiller yapmaktadır. Bunlar başta Cahiz'in *el-Beyân ve't-tebyîn*'i, Müberred'in *el-Kâmil fi'l-luğa ve'l-edeb*'i, Ya'kûbî'nin *Târîh*'i, Taberî'nin *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*'ü, İbn Abdürrabbih'in *el-İkdü'l-ferîd*'i, Mes'ûdî'nin *Mürûcû'z-zeheb*'i ve Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin *el-Eğânî*'si olmak üzere Sa'îd b. Yahyâ el-Ümevî'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'si, Vâkıdî'nin *Kitâbü'l-Cemel*'i, Ebû Ca'fer el-İskâfî'nin *el-Makâmât fi menâkıbi emîri'l-mü'minin*'i ve diğer bazı metinlerdir. Ayrıca daha önce Hz. Ali'nin hitabe, mektup ve mev'izalarını derlemiş olan Zeyd b. Vehb el-Cühenî, Ebû İshak İbrâhim b. Muhammed el-Fezârî, İbrâhim es-Sekûnî, İbnü'l-Kelbî, Sâlih b. Ebû Hammâd er-Râzî, Abdülazîz el-Celûdî, Ahmed b. Muhammed el-Berkî, Muhammed b. İsâ el-Eş'arî, Muhammed b. Ahmed el-Cu'fî ve Medâinî'nin eserleriyle bazı tarih, siyer, megâzî ve ensâb kitapları gibi onun sözlerini aktaran kaynaklardan da yararlanıldığı muhakkaktır. Kâzım-ı Muhammedî ve Muhammed-i Deştî'nin *el-Mu'cemü'l-müfrehes li-elfâzi Nehci'l-belâğa* adlı hacimli eserinde (Beyrut 1986) *Nehcü'l-belâğa*'da geçen kelimelerle ilgili sözlüğün yanı sıra onda yer alan hutbe, mektup ve hikmetli sözlerin kaynakları da ayrıntılı biçimde verilmiştir (s. 1377-1424). *Nehcü'l-belâğa*'nın kaynaklarına dair yapılan diğer çalışmalar arasında S. Waheed Akhtar'ın *Early Shi'ite Imāmiyyah Thinkers*'i (New Delhi 1988, s. 145-152), Muhammed-i Deştî'nin *Reviş-i Tahkik der Esnâd u Medârik-i Nehcü'l-belâğa*'sı (Kum 1368 hş./1989), Seyyid Muhammed Mehdi Ca'ferî'nin "Menâbî" u Me'âhiz-i

Nehcü'l-belâğa" adlı makalesiyle (bk. bibl.) Âyetullah Hasanzâde-i Âmilî'nin "Esnâdü Nehci'l-belâğa kable's-Şerif er-Radî" başlıklı makalesi (*Mecelletü'l-ülûmi'l-insânîyye*, II/1-2 [Tahran 1990], s. 5-12) sayılabilir.

Gerek muhteva gerekse üslûp açısından Arap dili ve edebiyatının çok değerli parçalarını ihtiva eden *Nehcü'l-belâğa* asırlarca ilim ve edebiyat erbabının ilgisini çekmiş ve çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Eserin kaynakları araştırılmış, kelime, şahıs ve konularına göre sözlük ve indeksler hazırlanmış, diğer kaynaklardan ikmal çalışmaları yapılmıştır. Abdüzzehrâ el-Hüseynî'nin *Meşâdiru Nehci'l-belâğa ve esânîdühâ* (Necf 1966), Muhammed Ali el-Hüseynî Abdülazîmî'nin *et-Tekmile fi 'umdeti mevâ'izi Nehci'l-belâğa* (Necf 1912), İbn Ebü'l-Hadîd'in *Tetimmatü Nehci'l-belâğa* (M. Ebülfazl İbrâhim neşrinin sonunda yayımlanmıştır), Cemil Sultân'ın *Etude sur Nahj al-Balâğa* (Paris 1940), Muhammed Bâkir Mahmûdî'nin *Nehcü's-sa'ade fi müstedreki Nehci'l-belâğa* (Necf 1385/1965) adlı eserleriyle Kâzım Muhammedî ve Muhammed-i Deştî'nin adı geçen eseri, Ali Ensâriyân'ın *ed-De'il 'alâ mevzû'ati Nehci'l-belâğa* (Tahran 1978), Muhammed Müfettih'in *Hikmet-i İlâhî ve Nehcü'l-belâğa* (Tahran 1360 hş./1981), Cevâdî Âmilî'nin *Hikmet-i Nazarî vü 'Amelî der Nehcü'l-belâğa* (Tahran 1362 hş./1983), Lutfullah Sâfî'nin *İlâhiyyât der Nehcü'l-belâğa* (Tahran 1361 hş./1982), Ali Hameneî'nin (Khamenei) *Lessons from the Nahjul-balagha* (Tahran 1984), Ali Miskînî'nin *el-Hadî ilâ mevzû'ati Nehci'l-belâğa* (Tahran 1363 hş./1985), Muhammed Mehdi Şemseddin'in *Dirâsât fi Nehci'l-belâğa* (Beyrut 1392/1972) ve *Ḥareketü't-târîh 'inde'l-İmâm 'Alî: Dirâse fi Nehci'l-belâğa* (Beyrut 1405/1985), Kâsım Habîb Câbir'in *el-Felsefe ve'l-İ'tizâl fi Nehci'l-belâğa* (Beyrut 1407/1987), İbrâhim es-Sâmerrâî'nin *Ma'a Nehci'l-belâğa* (Amman 1987), Muhammed el-Garavî'nin *el-Emsâl ve'l-hikemü'l-musatahrece min Nehci'l-belâğa* (Kum 1407/1987), Muhammed Hüseyin Meşâyih'in *Nazarât-ı Siyâsî der Nehcü'l-belâğa* (Tahran 1366 hş./1987), Üveys Kerîm'in *el-Mu'cemü'l-mevzû'â li-Nehci'l-belâğa* (Meşhed 1408), Kerîm Zamânî Ca'ferî'nin *Ferheng-i Luğat-ı Nehcü'l-belâğa* (Tahran 1367 hş./1988), Muhammed Mehdi'nin *'İlmü'n-nefs fi Nehci'l-belâğa* (Dimaşk 1990), Hasan Mekki el-Huveylidî'nin *Dürûs min Nehci'l-belâğa* (Beyrut 1415/1995), Dârü't-teâruf li'l-Matbûât'ın (Beyrut)

NEHCÜ'İ-BELÂGA

hazırladığı *Nehcü'l-belâga ve el-mu'ce-mü'l-müfrehes li-elfâzihâ* (kelimeler fihristi, s. 425-1624) isimli çalışmaları bunlardan bazılarıdır. İlk defa Tebriz'de taş bas-kısı yapılan eseri (1247) Muhammed b. Hasan el-Mersafî notlarla birlikte (Kahire 1925), Subhî es-Sâlih harekeli metin, açıklama notları, lugatçe ve yirmi çeşit indeksle (Beyrut 1387; Kum 1395) Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (I-III, Kahire, ts. [Matbaatü'l-istikâme]) ve Sabrî İbrâhim es-Seyyid (Katar 1406/1986) neşretmiştir.

Hüseyin Cum'a el-Âmilî *Nehcü'l-belâ-ga'nın* 210 kadar şerhi olduğunu ifade eder (*Şürûhu Nehci'l-belâga*, s. 35). İlk müellifin çağdaşı Ali b. Nâsir tarafından gerçekleştirilen şerhlerin en hacimli ve en mükemmeli İbn Ebû'l-Hadîd'in İslâm kültürü üzerine bir ansiklopedi niteliği taşıyan *Şerhu Nehci'l-belâga* adlı eseridir (Tebriz 1267, 1285; I-II, Tahran 1271, 1302; Bombay 1304; Meşhed 1310; I-II, Kahire 1290, 1327, 1328 [M. Nâil el-Mersafî'nin haşiyeleriyle], I-IV, 1329, 1330-1331; nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim, I-XX, Kahire 1378-1380, 1385-1387; nşr. Hasan Temîm, I-V, Beyrut 1963-1965, I-IV 1397/1976, 1403/1983). Yayımlanan diğer şerhlerden bazıları şunlardır: Ali b. Zeyd el-Beyhakî, *Me'âricü Nehci'l-belâga* (nşr. Muhammed Takî Dânişpejûh, Kum 1409); Kutbüddin er-Râvendî, *Minhâcü'l-berâ'a fî şerhi Nehci'l-belâga* (nşr. Abdüllatîf Kûhkemerî, I-III, Kum 1406); İbn Meysem el-Bahrânî, *Şerhu Nehci'l-belâga* (Beyrut 1982); M. Cevâd Mağniye, *Fî Zîlâli Nehci'l-belâga* (I-IV, Beyrut 1972-1973); M. Takî et-Tüsterî, *Behcü's-şibâga fî şerhi Nehci'l-belâga* (nşr. Ahmed Bâketî, Tahran 1409); Muhammed Bâkır el-Meclisî, *Şerhu Nehci'l-belâga* (I-III, Tahran 1408/1988, *Bihârü'l-envâr* dan alınarak Ali Ensâriyân tarafından düzenlenmiştir); Abdülbâkî-i Tebrîzî, *Minhâcü'l-velâye fî Şerhi Nehci'l-belâga* (I-II, Tahran 1378 hş./1999); Muhammed Abduh, *Şerhu Nehci'l-belâga* (I-IV, Beyrut 1412/1992). Câhiz, daha sonra *Nehcü'l-belâga*'da yer alan Hz. Ali'ye ait özdeyişlerinden 100 tanesini seçerek *Mî'e kelime* adıyla şerhetmiş, eseri Âdil es-Safevî (Tahran 1304) ve Muhammed el-Esterâbâdî Farsça'ya tercüme etmiştir.

Nehcü'l-belâga'yı Ali Feyzülislâm (*Şerhu Nehci'l-belâga*, I-II, Tahran 1947, Arapça metniyle birlikte); Derviş Şâhin (*Nehcü'l-belâga*, Tahran 1350, 1352, 1353, 1395, 1396), M. Takî Ca'ferî (*Terceme vü Tefsir-i Nehcü'l-belâga*, Tahran 1362/1983) ve Azî-

zullah Cüveynî (*Kitâbü Nehci'l-belâga*, Tahran 1377) Farsça'ya; Seyyid Ali Rîzâ (*Nahjul Belâga*, I-III, Kum 1975-1980, seçmeler), Ali Nakî (*Nahj-ul Balagha*, Kum 1981) ve Askarî Jafary (*Peak of Eloquence: Nahjul balagha*, Bombay 1978, seçmeler) İngilizce'ye; Abdülbakî Gölpinarlı Türkçe'ye tercüme etmiştir (*Nehcü'l-belâga*, İstanbul 1972; Kum 1409/1989). Abdurrahman Mihâlfîy eseri Macarca'ya çevirmiş (*Nahdza al-balâga*, Budapest 1995), Ali Ebünnecâ da kısmî bir Fransızca tercümesini gerçekleştirmiştir (*La voie de l'éloquence*, Beyrut 1986; *Nehcü'l-belâga* şerhleri konusunda ayrıca bk. A'yânü's-Şî'a, I, 544-545; Akhtar, s. 169-171; Abdülazîz et-Tabâtabâî, IX/2-3 [Kum 1414], s. 154-188).

BİBLİYOGRAFYA :

Şerîf er-Radî, *Nehcü'l-belâga* (nşr. Subhî es-Sâlih), Beyrut 1387, neşredenin girişi, s. 7-31; a.e. (trc. Abdülbâkî Gölpinarlı), İstanbul 1972, tercüme edenin önsözü, s. 5-19; a.e. (nşr. Muhammed Abduh), Beyrut 1412/1992, neşredenin girişi, I, 11-18; a.mlf., *Haşâ'îku't-te'vîl* (nşr. Muhammed Rîzâ), Necef 1936, V, 167; a.mlf., *Haşâ'îşü'l-e'imme*, Necef 1949, s. 87; a.mlf., *Telhîşü'l-beyân*, Bağdad 1955, s. 178; a.mlf., *el-Mecâzâtü'n-nebeviyye* (nşr. Tâhâ ez-Zeynî), Kahire 1967, s. 39, 40, 67, 199, 251, 391; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâga* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhim), Beyrut 1385/1965, I, 48, 53-54, 204-206; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 3-12; Kemâleddin Meysem el-Bahrânî, *Mukaddimetü Şerhi Nehci'l-belâga* (nşr. Abdülkâdir Hüseyin), Beyrut 1407/1987, neşredenin girişi, s. 5-13; İbn Hallikân, *Vefeyât* (Abdülhamîd), III, 113; Zehebî, *Mizânü'l-ictidâl*, III, 124; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, IV, 223; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1991; Ahmed Zekî Safvet, *Cemheretü Resâ'ili'l-Arab fî 'uşûri'l-Arabiyyeti'z-zâhire*, Kahire 1937 → Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-ilmiyye), I, 557-558 (indeks); a.mlf., *Cemheretü hu-şabi'l-Arab fî 'uşûri'l-Arabiyyeti'z-zâhire*, Kahire 1381/1962, I, 234, 436, 476 (indeks); Brockmann, *GAL*, I, 511; *Suppl.*, I, 704-706; Zekî Mübarek, *'Abkariyyetü'r-Radî*, Kahire 1952, I, 203-217; Abdüzzehrâ el-Hüseyinî, *Meşâdirü Nehci'l-belâga*, Necef 1966, I, 247-314; Hasan el-Emin, *Dâ'iretü'l-ma'ârifü'l-İslâmiyyeti's-Şî'iyye*, Beyrut 1972-77, I, 68-123; XII, 355-363; A'yânü's-Şî'a, I, 539-545; Hüseyin Cum'a el-Âmilî, *Şürûhu Nehci'l-belâga*, Beyrut 1983, s. 5-106; M. Mehdi Şemseddin, *Hareketü't-târîh 'inde'l-İmâm 'Alî: Dirâse fî Nehci'l-belâga*, Beyrut 1405/1985, s. 7-12; S. Waheed Akhtar, *Early Shi'ite Imâmiyyah Thinkers*, New Delhi 1988, s. 144-174; Abdülfettâh M. el-Hulv, "Nehcü'l-belâga beyne'l-İmâm 'Alî ve's-Şerîf er-Radî", *Mecelletü Külliyyeti'l-Huğatü'l-Arabiyye ve'l-ulûmü'l-ictimâ'iyye*, V, Riyad 1975, s. 197-224; Abdülazîz et-Tabâtabâî, "Nehcü'l-belâga 'abre'l-kurûn", *Türâsünâ*, IX/2-3, Kum 1414, s. 154-188; Seyyid M. Mehdi Ca'ferî, "Menâbi' u Me'âhiz-i Nehcü'l-belâga", *Kitâbdârî*, X, Tahran 1364 hş., s. 9-17; M. Djebli, "Encore à propos de l'authenticité du Nahj al-balagha", *St.I*, LXXV (1992), s. 33-56; a.mlf., "Nahdj al-Balâgha", *El²* (Fr.), VII, 904-905; İbrâhim el-Ebyârî, "Şerhu Nehci'l-belâga", *Tî*, II, 125-139.

İSMAIL DURMUŞ

NEHCÜ'İ-FERÂDÎS

(نهج الفردیس)

XIV. yüzyılda
Hârizm Türkçesi'yle yazılan
dinî-didaktik eser.

İslâmî Türk edebiyatında kırk hadisler arasında ele alınan *Nehcü'l-ferâdis* da ha çok öğüt ağırlıklı bir eserdir. Araştırmacıların çoğuna göre Kerderli Mahmûd b. Ali tarafından Hârizm'de yazılmıştır. Hayatı hakkında bilgi bulunmayan müellifin tefsir, hadis, fıkıh gibi ilimlere vâkıf olduğu eserinden anlaşılmaktadır. 759 (1358) yılından önce yazılan *Nehcü'l-ferâdis* her biri on kısma (fasıl) ayrılan dört bölümden (bab) ibarettir. Birinci bölümde Hz. Muhammed'in hayatı anlatılmakta, ikinci bölümde dört halife, Ehl-i beyt ve dört büyük mezhep imamı hakkında bilgi verilmektedir. Üçüncü bölümde iyi ameller, dördüncü bölümde kötü ameller ele alınmaktadır. Eserin ilk iki bölümünde konular siyer ağırlıklı olarak işlenmiştir; diğer bölümlerde ise kültür tarihi bakımından önem taşıyan ve devrin sosyal hayatını yansıtan unsurlar göze çarpmaktadır. Bir hadisle başlayan her kısımda önce hadisin Türkçe tercümesi, daha sonra İslâm âlimlerinin eserlerinden hadisin mahiyetine uygun hikâye ve menkıbeler anlatılmakta, zaman zaman başka hadis ve âyetlere de yer verilmektedir. Ayrıca bazı âlim, hükümdar ve mutasavvıfların hayatlarından örneklerle hikmetli sözler de aktarılmaktadır.

Temel amacı İslâmî emir ve yasakların öğretilmesi, dinî duyguların güçlendirilmesi olduğundan *Nehcü'l-ferâdis* sanat gayesi gözetilmeden kaleme alınmış ve sade bir dil kullanılmıştır. Bundan dolayı eser daha yazarın sağlığında Türk dünyasının çeşitli merkezlerinde istinsah edilerek yayılmıştır. *Nehcü'l-ferâdis*, Karahanlı Türkçesi'nden Çağatay Türkçesi'ne geçişte büyük önem taşıyan Hârizm Türkçesi'nin *Kıyasü'l-enbiyâ*, *Muinü'l-mürîd* ve *Muhabbetnâme* gibi önemli metinlerdendir. Türkçe kelimelerdeki ünlüler çoğunlukla gösterildiği gibi ayrıca metin hareketlenmiştir. Eserin edebî Türkçe'nin imlâsıyla yazıldığı, fakat sonradan mahallî ağıza göre hareketlendiği de düşünülebilir. Bu sebeple *Nehcü'l-ferâdis*, XIV. yüzyıl Hârizm Türkçesi'nin ağır özelliklerini yansıttığı için ayrı bir önem taşımaktadır. Cümle kuruluşu eserin tercüme olabileceğini akla getirmekte, telif olsa bile müellifin